

ГАРАНТИРАНЕ НА ПРИНЦИПА НА НАЙ-ДОБРИЯ ИНТЕРЕС НА ДЕТЕТО В ИНТЕРНЕТ – ПРАВНА РАМКА И ТЕНДЕНЦИИ

Вероника Дойчинова, д-р, хоноруван преподавател
Бургаски свободен университет

ENSURING THE PRINCIPLE OF THE BEST INTERESTS OF THE CHILD ON THE INTERNET – LEGAL FRAMEWORK AND TRENDS

Veronika Doychinova, PhD, part-time lecturer
Burgas free university

***Abstract:** Children live in a new digital world. The legal mechanisms ensuring their safety face a major challenge. The best interests of the child are fundamental principle under international law which is adopted in national laws. The internet is a source of useful information, but it also hides dangers. It is necessary to develop legal options for protecting children's rights in online environment.*

***Key words:** children's rights, principles, online environment, protection of children's rights*

Всеки човек извървява земния си път в условията на времето, в което живее. Едни хора се раждат по време на война и не познават мира, други през по-голямата част от живота си изпитват глад, а трети имат късмета да живеят в нормални условия на живот спрямо съвременните стандарти. В едни части на света правата на човека са издигнати във висша ценност, а в други не се разглеждат като правно понятие или са лишени от съдържание. На фона на тази многолика реалност децата в днешно време живеят в свят на развиващи се технологии, които ние, на тяхната възраст, дори не сме си представяли, че един ден може да съществуват. Голяма част от тяхното ежедневие преминава в интернет пространството. Независимо дали е източник на полезна информация, средство за обучение или начин за прекарване на свободното време, достъпът до интернет подпомага развитието на децата и техните умения в различни направления на дейност. В същото време неконтролираният поток на информация може доведе до случаи на злоупотреба на детското доверие и манипулиране на техни действия и постъпки. Интернет пространството предлага неограничени възможности, а те по своето естество са продукт на естествения интелект и бележат върхови точки на човешката изобретателност. В същото време досегът до интернет представлява източник на вредна за детското здраве информация. Дигиталната среда предлага алтернативни възможности на пряка комуникация между детето и непознати за него хора, които посягат на неприкосновеността на детския живот и здраве.

Анализирането тези процеси, извеждането на тенденциите на тяхното развитие, като и предприемане на мерки за ограничаване на източниците на опасност за живота и здравето на децата е съществена част от спазване на основните принципи за гарантиране на правата на детето. В настоящата статия е разгледан принципа за най-доб-

рия интерес на детето, въз основа на който би трябвало държавните институции наред с обществото да предприемат по-сериозни мерки относно гарантиране на сигурността на децата в дигитална среда и намаляване на рисковете за техния живот и здраве да бъдат изложени на опасност. Гарантирането на правата на децата в дигитална среда е от съществено значение за тяхната безопасност и бъдещо развитие.

Съгласно Конвенцията за правата на детето на ООН (Конвенцията)¹ са възприети няколко общи принципа за гарантиране на защитата на правата на децата. Те включват принципите за недискриминация, най-добър интерес за детето, живот, оцеляване, развитие и зачитане на възгледите на детето. Тези принципи са провъзгласени като основни в европейското право в областта на правата на човека и са възприети като такива и в националното законодателство.

Дефиниция на принципът „най-добър интерес на детето“ е изведена в чл. 3 от Конвенцията, която гласи, че най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи. Той е основополагащ принцип, съгласно който държавите определят социалната си политика по отношение на закрилата на децата.

Принципът за най-добрия интерес на детето като правно понятие включва много елементи от социалната среда и неговото съдържание трябва да се определя поотделно за всеки конкретен случай. При тълкуване на член 3, параграф 1 в съответствие с останалите разпоредби на Конвенцията, следва да се изясни същността му и да се приложи конкретно на практика. Прилагането на този принцип се определя индивидуалната ситуация на детето и неговите нужди. Най-добрите интереси на децата трябва да се оценяват и определят предвид обстоятелствата на конкретната група деца. Независимо дали става въпрос за индивидуален случай или деца, определени по групов признак, оценката и определянето следва да се извършват при пълно зачитане на правата, съдържащи се в Конвенцията и факултативните протоколи към нея. Принципът за най-добрия интерес на детето е общ принцип и следва да се прилага по отношение на всички въпроси, отнасящи се до детето или децата, като взема превес над правните норми, които са в противоречие с този принцип. Трудността при прилагане на принципа идва при практическото вземане на решения, които обслужват най-добрите интереси на детето, т.е това означава, че при приемането на мерки за изпълнение държавите са длъжни да разясняват най-добрите интереси на всички деца, включително тези в уязвимо положение. Гъвкавостта на понятието за най-добрия интерес на детето позволява изясняване на положението на отделните деца и надграждане на познанията относно детското развитие.

В международното законодателство е възприето за недопустимо интерпретирането на най-добрия интерес на детето да представлява процес на злоупотреба от държавни органи за прикриване на водени расистки политики или от родителите за защита на собствените им интереси в спорове за възлагане на попечителство над детето.

Децата имат ограничена възможност да отстояват своите собствени интереси, както и да участват във вземането на важни решения, които засягат техния живот и бъдещо развитие. Тъй като по естеството си принципът за най-добър интерес на детето обхваща множество различни хипотези, се отчита необходимостта от известна

¹ Конвенцията за правата на детето е приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г., ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991г. в сила от 03.07.1991г.

гъвкавост в неговото приложение. Най-добрият интерес на детето би могло да се окаже в противоречие с чужди интереси или права. Евентуалните конфликти между най-добрите интереси на едно отделно дете и тези на група деца трябва да се решават по отделно във всеки случай, като внимателно се претеглят интересите на всички страни и се установи подходящ компромис. Същото трябва да се направи, ако правата на други лица са в разрез с най-добрите интереси на детето. В този случай трябва да се има предвид, че правото на детето да се гарантира най-добрия интерес за него е от първостепенно значение, което означава, че интересите на детето се ползват с висок приоритет и не са просто едно от няколко съображения. Ето защо трябва да се отрежда по-голяма тежест на това, което най-добре обслужва интересите на детето.

Принципът за най-добрия интерес на детето има връзки с други общи принципи на Конвенцията.

1. Най-добрите интереси на детето и правото на недопускане на дискриминация

Недискриминацията е основен принцип, свързан с правата на човека. Той е основополагащ за тяхната защита. Защитата от дискриминация включва редица правни механизми, които гарантират равнопоставеността на хората независимо към коя социална група принадлежат, класифицирана под различни признаци – националност, етнос, пол и други. Защитата от дискриминация е правен инструмент, който цели да се осигури равен достъп до възможностите, предлагани в обществото. Това означава, че деца от различен етнос, националност, социално положение не бива да се третират по-неблагоприятно по отношение на достъпа до блага, общодостъпни за всички.

Правото на недопускане на дискриминация не е пасивно задължение, което забранява всички форми на дискриминация при ползването от правата по Конвенцията, но и изисква предприемане на подходящи предпазни мерки от държавата, за да се гарантират ефективно на всички деца равностойни възможности да се ползват от правата по Конвенцията, както и да се предприемат активни мерки, целящи поправяне на положение на действителна не равнопоставеност.

2. Най-добрите интереси на детето и правото на живот, оцеляване и развитие

Държавите трябва да създадат среда на зачитане на човешкото достойнство, в която е гарантирано развитието на всяко дете. При оценката и определянето на най-добрите интереси на детето държавата трябва да гарантира пълно спазване на неговото изконно право на живот, оцеляване и развитие. Принципът относно живот, оцеляване и развитие е свързан с естествените права на човека. В никакъв случай не бива да се допуска упражняването на права, в това число дигитални права, да води до застрашаване на живота, оцеляването или развитието на детето. Напротив в идеята за развитието на информационните технологии, а с това и предоставянето на равен достъп до интернет на децата, е застъпена основната цел на държавите да подкрепят развитието на младите хора, да има дават по-широки възможности за информиране, образование и професионално развитие.

3. Най-добрите интереси на детето и правото на изслушване

Принципът за зачитане на възгледите на детето се отнася до правото му да бъде изслушвано. На този принцип се позовава практиката на Съда на Европейския съюз (СЕС) при постановяване на решенията си, особено при разглеждането на дела за трансгранично отвлечане на деца.² По отношение на принципа на зачитане на възгле-

² СЕС, дело C-491/10 PPU, Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz, решение от 22 декември 2010 г.

дите на детето в контекста на безопасността в дигитална среда, трябва да се обърне внимание на отношението на детето относно дигиталния свят, за да се предприемат адекватни мерки за гарантиране на неговата безопасност.

Оценката³ на най-добрите интереси на едно дете трябва да включва зачитане правото на детето свободно да изразява своите възгледи като на тези възгледи да се отдава необходимото значение по всички въпроси, отнасящи се до детето. Двата принципа имат взаимно допълваща се роля. Целта на първия е осъществяване на най-добрите интереси на детето, а вторият залага методиката за изслушване възгледите на детето или децата и включването им във всички засягащи детето въпроси, включително оценката на неговите най-добри интереси. Когато става въпрос за най-добрите интереси на детето и правото на изслушване, трябва да се вземат под внимание умствените способности на детето и правилната преценка на случващото се около него. Необходимо е да се вземат предвид фактори като възраст, пол, степен на зрялост, опитност, принадлежност към малцинствена група, физическо, сетивно или умствено увреждане, както и социалната и културна среда, в която се намира детето или децата, например присъствието или отсъствието на родители, дали детето живее с тях, качество на взаимоотношенията между детето и него вото семейство или грижещите се за него лица, условията, свързани с безопасността, наличието на качествени алтернативни средства, с които разполага семейството, роднините или грижещите се за детето лица и други.

В случай на необходимост трябва да осигури представителство на децата, които не могат или не желаят да изразят мнение при съдебни и административни производства, които го засягат.

Гарантирането на принципа за най-добрия интерес на детето се основава на оценката на всички елементи от нуждите на това дете в конкретната ситуация. Когато се оценяват и определят най-добрите интереси на детето с оглед вземане на решение по отношение на конкретна мярка, следва да се следва в конкретната фактическа обстановка по случая да се установи кои елементи имат отношение към оценката на най-добрите интереси, да им се придаде конкретно съдържание и да се определи тежестта на всеки от тях спрямо останалите. Освен това за тази цел вземат предвид правните гаранции за правилно прилагане на правото.

Основни елементи, които следва да се вземат предвид при оценката на най-добрите интереси на детето са възгледите на детето. Конвенцията предвижда правото на децата да изразяват своите възгледи при вземането на всяко решение, което ги засяга. Всяко решение, което не отчита възгледите на детето или не им придава надлежното значение съобразно с възрастта и зрелостта му, нарушава изискването детето или децата да имат възможността да влияят върху определянето на техните най-добри интереси. Обстоятелството, че детето е много малко или в уязвимо положение (напр. има увреждане, принадлежи към малцинствена група или е мигрант и пр.), не го лишава от правото да изразява своите възгледи и не намалява значението, което следва да се придаде на тези възгледи при определянето на неговите най-добри интереси. Приемането на конкретни мерки за гарантиране равностойното упражняване на правата на децата в подобно положение трябва да е обект на отделна оценка, която осигурява роля на самите деца в процеса на вземане на решения, като при необходимост следва да се осигурят разумни улеснения и подкрепа, за да могат да вземат пълноценно участие в оценката на техните най-добри интереси. Друг основен елемент, който се

³ Вж. Общ коментар № 14 от 2013 г. CRC/C/GC/12 на Комитета по правата на детето на ООН

има предвид при оценката на най-добрия интерес на детето е неговата идентичност. Идентичността на детето включва характеристики като пол, сексуална ориентация, национален произход, религия и убеждения, културна идентичност, личен характер. Макар че децата и младите хора споделят основни всеобщи нужди, изразяването на тези нужди зависи от множество различни личностни, физически, социални и културни аспекти, включително техните умствени способности. Правото на детето да запази идентичността си е гарантирано от Конвенцията и трябва да се зачита и взема под внимание при оценката на най-добрите му интереси. По отношение на религиозната и културната идентичност, например когато се обмисля възможността за настаняване на детето в дом за приемна грижа или в заведение за деца, следва надлежно да се отчете необходимостта от приемственост при отглеждането на детето, както и етническите, религиозните, културните и езиковите особености на средата, от която то произхожда, като трябва да се вземе под внимание този специфичен контекст, когато се оценяват и определят най-добрите интереси на детето. Същото важи и за осиновяване, отделяне от родителите или развод. Макар да се изисква съобразяване с необходимостта от запазване на религиозните и културните ценности и традиции като част от идентичността на детето, практиките, които са в разрез или не съвместими с установените в Конвенцията права, не са в полза на най-добрите интереси на детето. Културната идентичност не може да бъде извинение или оправдание за дейности, които лишават детето или децата от правата, гарантирани от Конвенцията. Друг основен елемент, който има съществено значение е запазването на семейната среда и поддържане на взаимоотношенията. Семейството е основна клетка на обществото и естествена среда за израстването и благосъстоянието на неговите членове и особено на децата. Правото на детето живот в семейството е защитено по Конвенцията. Понятието за семейство трябва да се тълкува в широк смисъл, включващ биологичните родители, осиновителите и приемните родители или, ако е приложимо, роднините или общността съобразно местните обичаи. Предотвратяването на разделянето на семейството и запазването на неговото единство са необходими предпоставки гарантиране на принципа за най-добрия интерес на детето. Това обхваща и всички лица с попечителски права, лицата, които полагат основна грижа за децата, приемните родители и лицата, с които детето има тесни лични взаимоотношения. Предвид тежкото въздействие, което оказва върху детето отделянето му от един или от двамата му родители, към такова отделяне следва да се прибегва единствено като крайна мярка, например когато детето е застрашено от вреда или ако това е необходимо по други причини. Икономически съображения не могат да оправдаят отделянето на дете от родителите му. Децата не се поверяват на алтернативна грижа ненужно, а в случай на такава, тя се осъществява в подходящи условия, отговарящи на правата и най-добрите интереси на детето. Също така дете не може да бъде отделяно от своите родители поради това, че то или родителите му имат някакви увреждания. Възможността за отделяне може да се обмисля единствено в случаи, когато необходимото съдействие за запазване на семейството не е достатъчно ефективно, за да се избегне опасността от липса на грижи, изоставяне на детето или рискът за неговата безопасност. В случай на отделяне държавата трябва да гарантира, че положението на детето и неговото семейство е оценено от компетентен орган, като е проверено и доказано, че няма друга възможност за осъществяване на най-добрите интереси на детето. Когато се наложи разделяне, вземащите решението лица следва да гарантират, че детето запазва връзките и отношенията си със семейството си, ако това не е в разрез с най-добрите интереси на детето. При вземането на решения относно честотата и продължител-

ността на посещенията и други форми на контакт, когато дете е изведено от семейството, трябва да се вземат под внимание качеството на взаимоотношенията и необходимостта от запазването им. Споделената родителска отговорност в общия случай е в полза на най-добрите интереси на детето. При вземането на решения относно родителските отговорности обаче единственият критерий следва да бъде какво е в полза на най-добрите интереси на конкретното дете. Взема се под внимание правото на детето да запази взаимоотношенията си и с двамата родители. При оценяването и определянето на най-добрите интереси на определено дете или на децата като цяло, следва да се има предвид задължението на държавата да осигури на детето закрилата и грижата, необходими за неговото благосъстояние. Благосъстоянието на децата в широкия смисъл включва техните основни материални, физически, образователни и емоционални нужди, както и нуждата от обич и безопасност. Емоционалната грижа е основна потребност на децата. Необходимо е децата да придобият привързаност към грижещото се за тях лице на много ранна възраст, като тази привързаност, ако е адекватна, трябва да се запази във времето, за да осигури на детето стабилна среда. Оценката на най-добрите интереси на детето трябва да включва също съобразяване с безопасността на детето, тоест правото на детето на защита от всички форми на физическо или психическо насилие, нараняване или малтретиране, сексуален и друг тормоз, натиск от връстниците, унизително отношение, както и от сексуална, икономическа и друга експлоатация, наркотици, труд, въоръжен конфликт и пр. Прилагането на основаващ се на най-добрите интереси подход при вземането на решения означава да се оцени безопасността и неприкосновеността на детето в настоящия момент. Изисква се също оценка на вероятността от бъдещи рискове и вреди, както и други последици от решението за безопасността на детето. Важен елемент, който трябва да се вземе под внимание, е уязвимото положение на детето, например ако то има увреждане, принадлежи към малцинствена група, ако е бежанец или търсещо убежище лице, жертва на малтретиране или живее на улицата. Целта на определянето на най-добрите интереси на деца в уязвимо положение следва да бъде свързана не само с пълното ползване от всички предвидени в Конвенцията права, но и с останалите норми в областта на правата на човека, отнасящи се до такива специфични ситуации, например като тези в обхвата на Конвенцията за правата на хората с увреждания, Конвенцията за статута на бежанците и др. Най-добрите интереси на детето в конкретно уязвимо положение не са еднакви с тези на всички деца в същото уязвимо положение. Необходимо е властите и вземащите решения лица да вземат под внимание различните видове и степени на уязвимост на всяко дете, тъй като всяко дете е неповторимо и всяко положение трябва да се оценява съобразно с това. Следва да се извършва индивидуализирана оценка на историята на всяко дете от раждането му, както и редовни преразглеждания от мултидисциплинарен екип, и да се препоръчват подходящи улеснения през целия процес на развитие на детето.

При определяне на най-добрия интерес на детето в конкретен случай, се вземат предвид индивидуализиращи елементи като пол, степен на зрялост, опитност, принадлежност към малцинствена група, увреждане, социална и културна среда. В този смисъл, при определяне на най-добрия интерес на детето на всеки от тези фактори трябва да се обърне специално и индивидуализирано внимание при преценка на най-добрия интерес на детето. В този контекст е ключова възможността детето да бъде изслушано, когато е приложимо, по удачен за възрастта му начин. Мненията и желанията на детето трябва да стоят в основата на решенията, които се взимат спрямо него.

Европейското законодателство се ръководи изцяло от общите принципи, заложени в Конвенцията и предприема мерки за недопускане на тяхното нарушаване от страна на държавите членки. Правата на човека са въздигнати като висша ценност в Хартата за правата и основните свободи на ЕС.

Договорът за функционирането на Европейския съюз забранява дискриминацията на основата на националност. Предвижда се законова възможност за предприемане на целесъобразни действия за борба с дискриминацията, основана на пол, расова или етническа принадлежност, религия или вероизповедание, увреждане, възраст или сексуална ориентация.

В този смисъл Директива 2013/33/ЕС, прогласява, че държавите членки следва да гарантират пълно спазване на принципа на висшия интерес на детето и на единството на семейството в съответствие с Хартата на основните права на Европейския съюз. Съгласно разпоредбите на Хартата висшият интерес на детето представлява първостепенен аргумент за държавите членки при прилагането на разпоредбите на настоящата директива, които се отнасят до ненавършили пълнолетие. Държавите членки гарантират стандарт на живот, подходящ за физическото, умственото, духовното, моралното и социалното развитие на ненавършилите пълнолетие.

По отношение на принципа на най-добрия интерес на детето следва да се има предвид тълкуването, направено в Директива 2011/95/ЕС относно стандартите за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила. При тълкуването на този принцип, държавите-членки следва да обръщат особено внимание на целостта на семейството; благоденствието и социалното развитие на непълнолетното лице; на съображения, свързани със сигурността и безопасността, мнението на непълнолетното лице, в зависимост от неговата възраст или степен на зрялост.

Съгласно българската правна уредба⁴ закрилата на детето се основава на следните принципи:

1. зачитане и уважение на личността на детето;
2. отглеждане на детето в семейна среда;
3. осигуряване най-добрия интерес на детето;
4. специална закрила на дете в риск;
5. насърчаване на доброволното участие в дейностите по закрилата на детето;
6. подбор на лицата, пряко ангажирани в дейностите по закрила на детето, съобразно техните личностни и социални качества и грижа за тяхната професионална квалификация;
7. временен характер на ограничителните мерки;
8. незабавност на действията по закрила на детето;
9. грижа в съответствие с потребностите на детето;
10. осигуряване развитието на дете с изяви дарби;
11. насърчаване на отговорното родителство;
12. подкрепа на семейството;
13. превантивни мерки за сигурност и закрила на детето;
14. контрол по ефективността на предприетите мерки.

⁴ Вж. Закон за закрила на детето, Обн. ДВ. бр. 48 от 13 Юни 2000 г. изм. и доп. ДВ. бр. 54 от 04.07.2025 г.

Най-добрият интерес на детето като термин се разглежда в Закона за закрила на детето. В Допълнителните разпоредби на закона, § 1, т. 5 е дефиниран като преценка на желанията и чувствата на детето; физическите, психическите и емоционалните потребности на детето; възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето; опасността или вредата, която е причина на на детето или има вероятност да му бъде причинена; способността на родителите да се грижат за детето; последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата; други обстоятелства, имащи отношение към детето. Също така чл. 15, ал. 6 на закона обвързва институциите по закрила на детето да издават задължително становища при преценка на най-добрия интерес на детето в рамките на дела.

На практика, при оценяването на най-добрия интерес на детето в България се срещат много трудности. Ако няма систематична и продължаваща оценка на най-добрите интереси на детето при достъпа му до интернет пространството, това би допринесло до неблагоприятни последици за неговото развитие и социално приобщаване.

Оценката на най-добрите интерес и на едно дете трябва да бъде продължаващ процес, осъществяван с интердисциплинарен подход, където всички отговорни институции, с помощта на социални работници и психолози да работят за за гарантирането на правото на детето на свободно изразяване на своите възгледи, на които да се отдава необходимото значение по всички въпроси, отнасящи се до детето⁵.

Заклучение

Желанията и чувствата на детето, преценени в контекста на неговата възраст и конкретно развитие, са изключително важни за успешната работа с деца. Важно е да се отчитат неговите физически, психически и емоционални потребности, както пола, възрастта, травми в детството и други характеристики. Не бива да се пренебрегват възпитателните качества на родителите и тяхното желание да предоставят адекватна помощ и подкрепа на детето си. Важен елемент от предприемането на мерки за безопасността на децата в дигитална среда е социалното обкръжение на детето и материалните възможности на родителите. Това също трябва да се отчита като фактор. Степента на привързаност към дигиталните устройства е важно да бъде съобразена. Необходима е информираност от страна на детето и родителите му за опасността и вредите, които евентуално могат да бъдат причинени на децата, както и техните последици.

Всяко едно дете има нужда да се чувства сигурно. Оценката дали е постигнат най-добрия интерес на детето задължава административните и съдебните органи да фокусират вниманието си именно върху специфичните потребности на детето в дигитална среда.

Развитието на децата и младите хора е поставено в зависимост от възможността, която им се предоставя за безопасен и информиран избор и изразяване на творчеството си в цифровата среда. Ангажимент на държавите е да насърчават положителния опит на децата и младите хора в съобразена с възрастта им безопасна цифрова среда и да предприемат мерки за ограничаване на вредното и незаконно интернет съдържание, както и пресичане на свързаната с него престъпна дейност.

⁵ <http://www.farbg.eu/index.php/bg/publications/actionr-nai-dobyr-interes-na-deteto>

Литература:

1. Закон за закрила на детето, Обн. ДВ. бр. 48 от 13 Юни 2000 г. изм. и доп. ДВ. бр. 54 от 04.07.2025 г.
2. Конвенцията за правата на детето е приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г., ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991г. в сила от 03.07.1991 г.
3. Общ коментар № 14 от 2013 г. CRC/C/GC/12 на Комитета по правата на детето на ООН
4. СЕС, дело C-491/10 PPU, Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz, решение от 22 декември 2010 г.
5. <http://www.farbg.eu/index.php/bg/publications/actionr-nai-dobyv-interes-na-deteto>